

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF A MILITARY SERVICEMAN

У статті проведено теоретичне дослідження процесу становлення військовослужбовця, що починається з моменту вступу на військову службу та включає у себе етапи базової підготовки, спеціалізованого навчання, виховання моральних якостей, психологічної готовності та набуття практичного досвіду. Розглянуто, що кожен етап пов'язаний із психологічною підготовкою та є основою розвитку моральних якостей та професійних навичок військовослужбовця. Зазначено, що дослідження психологічних аспектів становлення військовослужбовця у сучасному суспільстві є актуальною науково-практичною проблемою.

Потрачено, що, незважаючи на значний інтерес дослідників до цієї проблеми, питання психологічного аспекту становлення військовослужбовця вивчене не в повному обсязі та вимагає подальшого дослідження.

Метою статті визначено дослідження процесу становлення військовослужбовця з урахуванням психологічних аспектів.

Грунтовно висвітлено багатогранний процес становлення військовослужбовця, акцентовано увагу на фізичній, технічній та психологічній підготовці. Детально розкрито важливість кожного етапу цього процесу – від базової підготовки до участі в бойових операціях. Особливо відзначено підхід до психологічної адаптації, яка включає формування стійкості, мотивації, комунікативних навичок та здатності приймати рішення у стресових ситуаціях.

Підкреслено значення навчання, тренування та виховання, а також усвідомлення військової культури, що сприяє розвитку військової ідентифікації. Акцентовано увагу на важливості морально-психологічної підготовки для забезпечення боєздатності армії, що є актуальним для підготовки військових в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: становлення військовослужбовця, військова служба, психологічна підготовка, психологічна та моральна готовність, психічна стійкість.

The article conducts a theoretical study of the process of the formation of a military serviceman, which begins from the moment of enlistment and includes stages of basic training, specialized education, development of moral qualities, psychological readiness, and gaining practical experience. It is considered that each stage is associated with psychological preparation and is the basis for the development of the moral qualities and professional skills of the military serviceman. It is noted that the study of the psychological aspects of becoming a military serviceman in modern society is a relevant scientific and practical problem.

It is emphasized that despite significant research interest in this issue, the psychological aspect of the formation of a military serviceman has not been fully explored and requires further investigation.

The aim of the article is defined as the study of the process of the formation of a military serviceman, taking into account psychological aspects.

The multifaceted process of the formation of a military serviceman is thoroughly highlighted, with a focus on physical, technical, and psychological training. The importance of each stage of this process is detailed, from basic training to participation in combat operations. Particular emphasis is placed on the approach to psychological adaptation, which includes the development of resilience, motivation, communication skills, and the ability to make decisions in stressful situations.

Emphasis is placed on the importance of education, training, and upbringing, as well as an understanding of military culture, which contributes to the development of military identity. Attention is focused on the significance of moral and psychological preparation to ensure the combat readiness of the army, which is relevant for the training of military personnel in the face of modern challenges.

Key words: formation of a military serviceman, military service, psychological training, psychological and moral readiness, mental resilience.

УДК 159.922.8:316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.61.35>

Кузьмін А.І.

аспірант другого року навчання за спеціальністю 053 – Психологія ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»

Вступ. Від моменту вступу особи на військову службу починається період його становлення як військовослужбовця, виникають нові виклики та вимоги. Процес становлення військовослужбовця проходить певні етапи, що включають у себе базову військову підготовку, спеціалізоване навчання, процес виховання моральних якостей, психологічної готовності та набуття практичного досвіду, беручи участь у реальних операціях. Кожен етап становлення військовослужбовця напряму пов'язаний із психологічною підготовкою, яка виступає основою для розвитку моральних якостей військовослужбовця та його професійних навичок, що вимагає невпинної роботи над собою,

підготовки до нових викликів та вирішення проблем.

Для досягнення перемоги над ворогом військовослужбовець повинен володіти навичками поведінки зі зброєю, уміти користуватися військовою технікою, знати теоретичні аспекти ведення бойових дій та вміти застосувати отримані знання та вміння в умовах бойового середовища. Військовослужбовець у процесі свого становлення повинен уміти долати стрес, проявляти винахідливість під час бою, не мати почуття страху перед невідомістю, уміти швидко приймати рішення. Зазначені аспекти потребують високого рівня психологічної стійкості військовослужбовця.

Отже, психологічна підготовка військовослужбовця повинна базуватися на його психологічній стійкості та здатності бути вмотивованим. Зазначені психологічні якості є ключовими чинниками на шляху до високого рівня професіоналізму та результативного виконання військових завдань.

Таким чином, дослідження психологічного аспекту становлення військовослужбовця у сучасному мінливому суспільстві виступає актуальною науково-практичною проблемою.

Проблематикою психологічного аспекту становлення військовослужбовця займалися такі вітчизняні вчені, як С. М. Грилюк, О. М. Кокун, О. В. Красницька, Л. В. Кривець, І. В. Леганьков, Н. С. Лозінська, М. М. Ляпа, В. М. Мороз, О. В. Недвига, Н. Є. Пенькова, І. О. Пішко, В. М. Петренко, О. Г. Саєнко, О. Ф. Хміляр та ін. У працях зазначених науковців висвітлювалися питання становлення військовослужбовця від початку вступу на військову службу до набуття практичних навичок під час участі у військових операціях. Більшість науковців зупинялася на дослідженні психологічної готовності військовослужбовців до військової служби. Проте, незважаючи на значний інтерес дослідників до цієї проблеми, питання психологічного аспекту становлення військовослужбовця вивчене не в повному обсязі та вимагає подальшого дослідження.

Мета статті – дослідити процес становлення військовослужбовця з урахуванням психологічних аспектів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети дослідження використано такі теоретичні методи, як літературний аналіз, синтез, узагальнення даних, порівняння, метааналіз та систематизація теоретичних даних.

Виклад основного матеріалу. Становлення військовослужбовця є процесом формування особистості людини, яка вирішила вибрати військову справу та пройти період підготовки до вступу на військову службу до безпосереднього набуття практичного досвіду під час участі у військових операціях. Процес становлення військовослужбовця включає у себе як фізичну підготовку, здобуття військово-технічних навичок, так і психологічну адаптацію до військового середовища, формування військово-професійних цінностей, психологічної стійкості, навичок комунікації у колективі, вироблення мотивації, уміння приймати рішення у стресових ситуаціях тощо.

Ключову роль у становленні військовослужбовця відіграють процеси навчання, тренування, виховання, а також усвідомлення військової культури. Під час проходження процесу становлення військовослужбовець поступово починає відчувати себе частиною військового колективу та розвиває у собі військову ідентифікацію. Таким чином, становлення військо-

вослужбовця є комплексним та багатограним процесом, який охоплює фізичний, тактико-технічний, соціальний, емоційний та психологічний аспекти.

Важливою вимогою до забезпечення повної бойової готовності та якісної боєздатності Збройних сил України є постійне вдосконалення ефективності військово-професійної підготовки особового складу армії України. Таким чином, під час підготовки захисників України однією з ключових ланок є морально-психологічна підготовка військовослужбовців. Моральна та психологічна готовність війська так чи інакше впливає на боєздатність армії та розвиток потрібних моральних особливостей військовослужбовців.

Психологічна підготовка військовослужбовців є комплексним та організованим процесом, спрямованим на утворення й розвиток у військовослужбовців психічної стійкості та психологічної готовності до дій у бойових ситуаціях, у складних та кризових умовах, під час довготривалого нервово-психологічного напруження та вирішення постійно виникаючих проблем під час здійснення військових обов'язків як у часи війни, так і у мирний період [1].

Згідно з Доктриною Об'єднаних сил 0-01 від 2022 р., принципом сучасної російсько-української війни є підтримка морального духу бійців, що випливає з високого рівня підготовки військовослужбовців, впевненості у собі, у якості та кількості наданої зброї та техніки, віри у командування, самоповазі, самодисципліні та усвідомленні своєї ролі в контексті військової служби [2].

Варто зауважити, що становлення військовослужбовця значною мірою залежить від рівня його вмотивованості. Дослідники Л. В. Кривець та С. М. Грилюк зазначають, що військові цінності мотивують військовослужбовців до якісного виконання своїх професійних обов'язків, виявлення високого рівня культури та етичної поведінки, відчайдушного служіння українському народові, а також сприяють формуванню довіри до керівництва, взаємоповаги та взаємодопомоги всередині військового колективу [3, с. 93].

Головною метою психологічної підготовки військовослужбовця є розвиток у нього моральної готовності до служби та психічної стійкості, яка формується заздалегідь до початку виконання бойових завдань.

Відповідно до словника-довідника «Психологія діяльності в особливих умовах», ключовою морально-психологічною, вольовою та бойовою особливістю військовослужбовця є психічна стійкість, яка здатна направити військовослужбовця до продовження виконання поставлених завдань навіть у несприятливих, кризових умовах [4].

Психічна стійкість, за висловлюваннями О. Ф. Хміляр, визначається як певний ресурс військовослужбовця, спроможний наділити його енергією, здатністю долати труднощі, бороти депресивний стан, відкривати нові можливості й перспективи. Тобто психічна стійкість є ключем до виживання військовослужбовця у будь-яких умовах, вона не дає можливості критичним ситуаціям вплинути на його мотивацію до військової служби [5, с. 72].

За допомогою психічної стійкості, на думку О. В. Красницької, військовослужбовець здатен витримувати емоційні та моральні перенавантаження, адекватно оцінювати реальну ситуацію на полі бою, за потреби проявляти силу волі, долати почуття страху, виконувати поставлені перед ним завдання. Психічна стійкість здатна знизити вплив на військовослужбовця таких стресових чинників, як ізоляція, неналежні соціально-побутові умови, високий рівень небезпеки, ризик власного життя, нові тактики ворога на полі бою, нездатність бачити картину в цілому, негативний досвід участі у військових діях. Лише той військовослужбовець, який наділений достатнім рівнем психічної стійкості, спроможний витримати всі випробування, які ставить перед ним війна, здатен належним чином відповідати ворожим загрозам, оперувати в умовах небезпеки для власного життя та здоров'я [6, с. 37].

Психічна стійкість охоплює систему психічних якостей військовослужбовця, що включає у себе:

- розуміння труднощів, що виникають у різних бойових ситуаціях, та вміння керувати своєю поведінкою відповідно до цих умов;
- розуміння можливих дій противника та засобів протидії йому, знання тактики дій власних військ;
- глибоке розуміння своїх обов'язків та можливостей у використанні бойової техніки та зброї;
- стійкі навички та вміння вирішення проблем у виконанні бойових завдань, управління своїми психічними станами та діями, оцінку власних можливостей та готовність до вирішення поставлених завдань;
- переконання, мотивацію та психологічні настанови на важливість та можливість вирішення проблем та успішне виконання бойового завдання;
- особистісні риси воїна, які відображають його стійку здатність долати труднощі війни, майстерно керувати своїм психологічним станом і діями [1, с. 125].

Таким чином, система психічних якостей, які формує психічна стійкість, тісно пов'язана з тими проблемами, які вирішуються військовослужбовцем під час виконання бойових завдань.

Здатність військовослужбовця виконувати завдання у виявленні бойової майстерності

залежить від внутрішніх чинників, таких як його переконання, ефективність у діях у складних та кризових ситуаціях, емоційний стан, стан здоров'я та ін. Зазначені чинники формують психологічну готовність військовослужбовця.

Як зазначає Н. Є. Пенькова, критеріями сформованості психологічної готовності у військовослужбовців є якісні ознаки структурних компонентів, що включають мотивацію обов'язку, професійну витривалість, компетентність, співробітництво, самообілізацію, включаючи вольову стійкість під час прийняття важливих рішень, узяття відповідальності в екстремальних ситуаціях, здатність підтримувати високий рівень активності та ініціативи, незалежність у діях, здатність протистояти втомі та долати сумніви, розгубленість та страх, а також наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, завзятість у подоланні труднощів та самовладання [7, с. 231].

Відповідно до Інструкції з організації психологічної підготовки у Збройних силах України, затвердженої Наказом головнокомандувача Збройних сил України у 2020 р., у процесі формування психологічної готовності особового складу визначальну роль відіграє як теоретична, так і практична частина їхньої професійної підготовки. Це сприяє особистісному зростанню фахівців, розвитку їхньої психологічної стійкості до тривалих нервово-психічних та фізичних навантажень, здатності адаптуватися до екстремальних умов і приймати рішення з мінімальним емоційним утручанням. Основною метою психологічної підготовки є формування у особового складу психічної стійкості та психологічної готовності до бою або до виконання завдань за призначенням [8].

Ефективність формування психологічної готовності військовослужбовців значною мірою залежить від таких чинників, як: розвиток професійно важливих якостей особистості, оцінка власної підготовки та досвіду дій в екстремальних умовах, особистий досвід мобілізації ресурсів для вирішення складних завдань, громадянська зрілість, емоційна стійкість і самоконтроль, упевненість у своїх силах та товаришах, швидкість реакції, сміливість, цілеспрямованість, здатність до самоналаштування й створення оптимальних внутрішніх умов для діяльності, мотивація та прагнення досягти певного результату, а також оцінка ймовірності його досягнення [9, с. 15].

Війна в Україні почалася 10 років тому. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України триває вже більше двох років. Військові дії затягнулися та мають різні серйозні наслідки для багатьох українських сімей. Сьогодні психологічна готовність чоловіків, які вступають до Збройних сил України, є дуже складною, різноманітною та залежить від індивідуальних характеристик кожного чоловіка.

Патріотично налаштовані громадяни мають внутрішню мотивацію та почуття патріотизму, які стимулюють їх до вступу у військові лави з метою захисту своєї країни. Інші люди відчувають страх, тривогу, невизначеність та ризик негативних перспектив на військовій службі. Також на психологічну готовність осіб, які вступають на військову службу, значний вплив мають оточення, загальна ситуація в країні, інформаційне поле, можливість отримання психологічної підготовки, етап військової служби – ті, хто має військовий досвід, і ті, хто знайомиться із цією сферою уперше.

Таким чином, становлення військовослужбовця за таких умов вимагає систематичної психологічної підтримки на всіх етапах його підготовки, урахування індивідуальних потреб та створення сприятливих умов для адаптації до військового життя та відновлення після тяжких ситуацій.

Розглянемо більш детально етапи становлення військовослужбовця – від знайомства з військовою службою до безпосередньої участі в бойових операціях.

Варто зазначити, що основним методом комплектування військових формувань в Україні під час воєнного стану є заходи мобілізаційного характеру.

У більшості людей вступ до армійських лав починається з отримання повістки, що може бути особливо стресовим і викликати широкий спектр емоцій та психологічних реакцій. Саме цей документ є початком знайомства людини з військовою справою, адже особа викликається до територіального центру комплектування та соціальної підтримки для уточнення своїх військово-облікових даних. Психологічна реакція людини на цьому етапі може бути різною та здатною викликати психологічний стрес, зумовлений такими чинниками, як страх перед невідомістю, можливі наслідки чи власні досвід і переконання.

Після проходження процедури перевірки документів у разі виявлення, що людина підлягає мобілізації, її відправляють на проходження військово-лікарської комісії (ВЛК) із метою визначення придатності до військової служби за станом здоров'я. Проходження військово-лікарської комісії є також значним випробуванням для багатьох людей та може викликати різні емоційні й психологічні реакції. Таким чином, якщо за висновками ВЛК людина здорова та придатна до служби і не має причин для відстрочки від військової служби, їй виписують мобілізаційне розпорядження з вимогою прибути до збірного пункту, а звідти направляють до навчального центру. Саме етап прибуття на навчання і вважається офіційним початком становлення особи як військовослужбовця.

Наступним етапом є проходження базової підготовки військовослужбовця, що включає

у себе теоретичну, фізичну, тактичну, бойову, медичну, психологічну підготовку військового, знайомство з військовою дисципліною, військовими документами та нормативно-правовими актами. Також у ході базової підготовки військові вивчають тактичну медицину, опановують навички вогневої, розвідувальної, інженерної підготовки, володіння зброєю та ін.

На початковому етапі під час базової підготовки новобранці стикаються з необхідністю адаптації до суворих умов і дисципліни, що вимагає від них здатності працювати в команді та розвитку психічної стійкості, що має дуже велике значення на полі бою. Важливим складником цього етапу є формування навичок самоконтролю і самодисципліни, виживання в умовах кризових ситуацій та адаптації до стресових умов.

Варто зазначити, що базова підготовка військовослужбовця є основою вивчення військової справи, без якої жоден військовий не може бути допущений до участі у бойових діях.

Після базового навчання військовослужбовці направляються на етап проходження фахової підготовки відповідно до своєї майбутньої військової спеціальності. Сюди входить вивчення технологій, механіки, медицини, розвідки або інших галузей знань. Паралельно з навчанням відбувається процес виховання моральних якостей, таких як мужність, відвага, витривалість і відповідальність. Військовослужбовець учиться приймати рішення в екстремальних ситуаціях і нести відповідальність за свої дії, розвивати впевненість у власних силах і здатність зберігати холонокровність у критичних ситуаціях. Важливою є також здатність швидко адаптуватися до нових знань і навичок, що вимагає високого рівня психічної гнучкості.

Після навчальних етапів починається найтяжчий період для кожного військовослужбовця – злагодження військових підрозділів. Кожен навчальний центр направляє військових до тих військових частин, які потребують доукомплектування. І вже з моменту прибуття військовослужбовця до свого підрозділу починається відпрацювання на практиці всіх знань та навичок, отриманих під час базової та спеціалізованої підготовки.

Накопичуючи практичний досвід, військовослужбовець починає брати участь у реальних бойових операціях. На цьому етапі важливу роль відіграють командна робота, взаємодія з іншими військовими формуваннями, здатність працювати в колективі, уміння ефективно діяти в умовах невизначеності і небезпеки, що вимагає високого рівня емоційного інтелекту та здатності до співпраці. Військовослужбовці розвивають стійкість до бойового стресу, навчаються підтримувати бойовий дух і моральний стан своїх товаришів по службі.

Висновки. Таким чином, кожен етап служби спрямований на формування професіонала, здатного захищати свою країну і виконувати поставлені завдання в будь-яких умовах. Процес становлення військовослужбовця вимагає постійної самодисципліни, самовдосконалення і готовності до нових викликів. Тільки через наполегливу працю і постійний розвиток можна досягти високого рівня професіоналізму і стати справжнім захисником своєї Батьківщини.

Становлення військовослужбовця як особистості та професіонала вимагає комплексного підходу, що включає як психологічну підготовку, так і підтримку з боку військового середовища та суспільства у цілому.

Подальші дослідження психологічних аспектів становлення військовослужбовця можуть охоплювати певні ключові напрями, ураховуючи сучасні виклики та вимоги до військової служби та залежно від безпекової ситуації у країні. Одним із важливих напрямів є дослідження стресових чинників та механізмів адаптації військовослужбовців, адже сучасні конфлікти та оперативні умови часто супроводжуються високим рівнем стресу. Дослідження можуть зосередитися на виявленні основних джерел стресу, його впливі на стан фізичного та ментального здоров'я військовослужбовця, розробленні методів подолання стресу. Важливим аспектом у військовій службі є лідерство, тому перспективами напрямами дослідження у цій сфері можуть стати розвиток комунікативних здібностей, емоційного інтелекту, навичок прийняття рішень і різних умовах, вплив лідерських якостей на вмотивованість та моральний стан колективу. Важливою сферою для подальшого дослідження є забезпечення психологічної підтримки та реабілітації військовослужбовців, особливо після повернення із зони бойових дій. При цьому важливо розробляти актуальні програми психологічної реабілітації військових, проводити психодіагностику їхнього морально-психологічного стану та, за потреби, надавати психологічну допомогу, використовуючи сучасні методи та інноваційні технології. Ключовим етапом для військовослужбовців є повернення до цивільного життя, що також потребує дослідження. Слід звернути увагу на вивчення процесу соціальної адаптації військових, які повернулися у звичайне життя та зустріли труднощі. При цьому визначальну роль у процесі адаптації відіграють сім'я та близьке оточення військовослужбовця.

Таким чином, подальші дослідження у зазначених сферах можуть сприяти не лише покращенню умов служби для військовослужбовців, а й підвищенню їх ефективності та добробуту. Сучасні методи психології та інноваційні технології можуть суттєво поліпшити розуміння та підтримку військових у різних аспектах їхнього життя та служби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Організація та методика роботи з особовим складом : підручник / В.М. Петренко та ін. Суми : Сумський державний університет, 2020. 414 с.
2. Joint Doctrine Publication 0-01 UK Defence Doctrine. 2022. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/63776f4de90e0728553b568b/UK_Defence_Doctrine_Ed6.pdf (дата звернення: 29.05.2024).
3. Кримець Л.В., Грилюк С.М., Недвига О.В., Саєнко О.Г. Моральні якості військового лідера в умовах російсько-української війни в контексті формування моральної готовності. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 1(77). С. 90–101.
4. Психологія діяльності в особливих умовах : словник-довідник / за заг. ред. І.І. Приходька. Харків : НА НГУ, 2021. 118 с.
5. Хміляр О.Ф. Психічна стійкість солдата. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2022. № 6. С. 71–79.
6. Красницька О.В. Мотиваційна промова командира як засіб формування психічної стійкості військовослужбовців та спонуки до дії. *Військова освіта*. 2022. № 1(45). С. 123–135.
7. Пенькова Н.Є. Психологічні особливості підготовки військовослужбовців Національної гвардії України до безпечної діяльності в екстремальних ситуаціях. *Південноукраїнський правничий часопис. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення національної безпеки*. 2022. № 3. С. 227–232.
8. Про затвердження Інструкції з організації психологічної підготовки у Збройних силах України : Наказ Головнокомандувача Збройних сил України № 173 від 23.10.2020. Київ, 2020. URL: <https://dovidnykmpz.info/psycho/nakaz-holovnokomanduvacha-zbroynykh-syl-ukrainy-vid-23-10-2020-roku-173-pro-zatverdzhennia-instruktsii-z-orhanizatsii-psykholohichnoi-pidhotovky-u-zbroynykh-sylakh-ukrainy/> (дата звернення: 29.05.2024).
9. Кокун О.М., Мороз В.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження : методичний посібник. Київ : 7БЦ, 2021. 170 с.